

УДК 342.56(73)(477)

АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ СУДУ ПРИСЯЖНИХ ДЛЯ УКРАЇНИ. ДОСВІД США ДЛЯ УКРАЇНИ

Новиков О.В., Коротун Т.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Досліджено засади функціонування суду присяжних в Україні та у англо-американській моделі суду присяжних. Проаналізовано процедуру формування суду присяжних у США, їх правове становище і обов'язки та особливості цього інституту. Висвітлено негативні та позитивні сторони суду присяжних в США. Звернено увагу на головні проблеми, з якими Україна може зіштовхнутись при запровадженні собі такої моделі суду присяжних. Зроблено висновки щодо необхідності та можливості запровадження цієї моделі в Україні.
Ключові слова: суд, справедливе правосуддя, суд присяжних, незалежність, неупередженість.

Постановка проблеми. Конституцію України у ст. 124 закріплено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [1]. Для України це відносно новий інститут, а тому необхідно з'ясувати зарубіжну практику, щоб зрозуміти основні моменти його функціонування, позитивні та негативні риси, а також можливо імплементувати зарубіжний досвід у вітчизняне законодавство. За вітчизняним законодавством України можна стверджувати, що вона тяжіє до континентальної моделі суду присяжних. Але з огляду на Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженою Указом Президента України, якою визначено вектор руху розвитку судочинства, який спрямований на підвищення ступеня довіри суспільства до органів судової влади та суміжних правових інститутів, на поступове впровадження та розширення застосування суду присяжних, постає питання щодо реформування цього інституту [2]. Аналіз функціонування інституту присяжних англо-американської моделі на прикладі США допоможе виявити, які переваги отримає Україна та з якими проблемами може зіштовхнутись при переході від континентальної моделі до англо-американської та з'ясувати, чи буде він вдалим.

Тому метою цієї статті є аналіз досвіду функціонування інституту присяжних англо-американської моделі на прикладі США та з'ясування можливості його імплементування у вітчизняне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових видань останніх років свідчить, що питання інституту присяжних розглядалося у працях В.В. Колюха, І.Є. Словської, А.А. Солодкова, К.Ф. Гуценка, Т.С. Нешика, І.О. Роциної, які зробили вагомий внесок в дослідження питання інституту присяжних. Однак виникають запитання, які потребують вирішення, а саме: спираючись на позитивний та негативний досвід функціонування інституту присяжних англо-американської моделі, з'ясувати, чи буде він прийнятним для України в її економічних, соціальних та правових умовах, чи можливі перспективи розвитку суду присяжних в Україні у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі склалися дві основні моделі суду присяжних – англо-американська та континентальна. Англо-американська модель передбачена за-

конодавством США, Канади, Великої Британії, Іспанії Російської Федерації та інших. Для цієї моделі характерним є розмежування компетенції між колегією присяжних і професійним суддею, а саме присяжні виносять своє рішення з приводу винуватості особи, якщо присяжні визнають особу винною, то професійний суддя сам визначає міру покарання; ухвалення присяжними вердикту, який, як правило, є невмотивованим (за винятком Іспанії); можливість скасування вердикту, як правило, лише за наявності істотних порушень процесуального законодавства.

Особливістю континентальної моделі є те, що для розгляду справ створюється єдина колегія з числа професійних суддів та представників народу, які спільно вирішують питання щодо винуватості чи невинуватості підсудного (питання факту), а також стосовно кваліфікації злочину і покарання підсудного. Така модель поширена в Франції, Німеччині, Австрії, Данії, Італії та інших [3, с. 133].

З огляду на вітчизняне законодавство, можна зробити висновок, що Україна відноситься до континентальної моделі. Так, відповідно до ЗУ «Про судову систему та статус суддів» присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [4]. Кримінальний процесуальний закон визначив, що кримінальне провадження за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі за клопотанням обвинуваченого розглядається судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних [5]. У Цивільному процесуальному законі зазначено, що у випадках, встановлених ЦПК цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією суддів у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються усіма правами судді [6].

Втім Роцина І.О. наводить приклади корупційності судової влади в Україні, закриття очей суддів на порушення процесуального законодавства, небажання досконало з'ясувати обставини вчинення злочинів та їх розслідування, що потягло винесення обвинувальних вироків невинним особам та залишення на свободі справжніх злочинців, що потягло за собою свої негативні наслідки. На її думку, якби ці справи розглядалися у судді присяжних, то таких негативних наслідків для багатьох людей не настало б [7, с. 190].

До того ж знаходячись в колегії суддів думка присяжних подавлюється професійними суддями в силу їх авторитету, юридичної освіти, досвіду, професіоналізму. Тому навряд чи присяжні відіграють велику роль у прийнятті рішення.

Суд присяжних у кожній державі функціонує з різним успіхом, оскільки має свої особливості в його організації, які зумовлені специфікою системи права, національними та соціально-політичними умовами життя, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки, а також важливістю відповідних відносин в житті держави [8, с. 70].

Але чи буде перехід України від континентальної моделі до англо-американської вдалим і доречним? Для цього необхідно проаналізувати основні засади, досвід функціонування цього інституту на прикладі держави, в якій існує така модель, зокрема США.

Конституція Сполучених Штатів гарантує участь присяжних у всіх кримінальних справах. Верховний суд декларує таку преференцію як «основоположний в американській системі правосуддя» та найважливіший елемент шостої та сьомої поправок до Основного закону, які стосуються права на суд присяжних відповідно у кримінальних та цивільних справах. То ж ця інституція сформована з громадян, обраних сторонами у справі, є невід'ємною частиною судової системи. Під час судового розгляду присяжні встановлюють факти по справі та визначають, чи свідчать вони на користь певної сторони [9, с. 75].

У США кожен федеральний територіальний суд має свій порядок залучення присяжних. Основою для набору кандидатів є дані перепису населення, списки виборців цієї території чи платників податків, інформація з довідників про жителів міста, телефонні довідники тощо. У кожному штаті є посада судового чиновника, який складає загальний список громадян. Ця ж особа комплектує список кандидатів для кожного конкретного процесу з урахуванням того, щоб склад присяжних було представлено всіма можливими верствами населення [10, с. 43].

Для громадян США бути присяжним це почесний обов'язок. Ті, кого обрали присяжними у справі, розпочинають нове життя – після складення присяги вони повинні обмежити спілкування зі знайомими, щоб не створити хибного уявлення про обставини справи, звести до мінімуму читання газет, перегляд телепередач, не користуватись Інтернетом. Порухення цих правил може призвести до недотримання права особи на справедливий суд. Як наслідок – кримінальна відповідальність, до якої може бути притягнуто присяжного [11].

До того ж у США на утримання присяжних справляються немалі витрати з державного бюджету. Зокрема, розмір яких у США становить на одного присяжного \$40 за один судовий день і може зрости аж до \$70 у випадку надто тривалого процесу. Кожна установа, в якій правосуддя здійснюють присяжні, має бути обладнана відповідними приміщеннями для відпочинку, обговорення справ чи прийняття рішень, хоча б одним. У такій кімнаті забезпечуються мінімальні умови комфорту, як-от: телевізор, кавоварка або чайник тощо. Таке приміщення повинне сполучатись

із залом засідань та мати окремий вихід. А сама зала засідань поміж всіх учасників справи, повинна вмістити ще і присяжних [11].

Також що стосується безпеки присяжних, то гарантії їх незалежності та безпеки мають бути на рівні судді. Проблема набуває особливої гостроти у зв'язку із виключною підсудність кримінальних проваджень щодо особливо тяжких злочинів, за які законом передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Як правило, у таких провадженнях обвинувачені та зацікавлені в його результатах особи, що перебувають на волі, належать до категорії осіб здатних до вжиття крайніх заходів з метою отримання вигідного для них результату (погрози вбивством, катування, незаконного позбавлення волі або викрадення особи тощо). У цьому разі присяжним, а в окремих випадках їх родичам загрожує велика небезпека [12, с. 237].

В Україні не завжди гарантується безпека професійних суддів, навіть суддів вищих судових інстанцій. П'ять років назад, в грудні 2012 року, в Харкові жорстоко був убитий суддя Володимир Трофімов, який був застрелений у своїй квартирі. Злочинці убили також трьох членів його родини. В убитих злочинці відрізули голови і забрали їх з собою. Трагедія сталася в День працівників суду. Такими ж резонансними та жорстокими є убивства судді Шевченківського районного суду міста Києва Сергія Зубкова, судді Київського адміністративного апеляційного суду Оксани Дурицької, судді Вищого господарського суду Михайла Михайлюка [13]. Очевидно, що держава Україна, яка не здатна в повній мірі захистити професійних суддів, не може гарантувати безпеку присяжних та членів їх сімей, що в свою чергу може похитнути їх незалежність. Тому з огляду на цей аспект інституту присяжних за моделлю США Україна не може забезпечити належний рівень захисту присяжних, а це порушить їх незалежність.

Також англо-американській традиції притаманне ухвалення присяжними невмотивованого вердикту. Саме тому в цій моделі існує практика, коли суди присяжних виносять виправдувальний вирок, хоча фактично наявність в діях обвинуваченого ознак кримінального діяння доведена беззаперечними доказами. Йдеться про так званий нуліфікуючий вердикт, який, зокрема, в останні роки мав місце в кримінальних провадженнях стосовно вбивств, незаконної евтаназії тощо [3, с. 134].

Присяжні виносять свій вирок невмотивовано і переглянути та скасувати його можливо лише коли наявні серйозні порушення процесуального закону. Так, в історії функціонування суду присяжних США є деякі темні плями. У 1990-х роках ФБР та прокуратура завершили розслідування гучної справи, пов'язаної з наркотиками. Всі фігуранти, включаючи ватажків злочинної зграї, були заарештовані та постанали перед судом. Докази винуватості були беззаперечні. Яким же був шок правоохоронної системи й суспільства, коли присяжні оголосили вердикт головному наркобарону – невинуватий. За словами прокурора, він довго не міг отямитися. Тільки через три роки вдалося встановити, що присяжних банально підкупили. Саме тому й був сфальсифікований вирок [11].

Не менш гучною була «справа Родні Кінга», розглянута 1992 року. Присяжні виправдали поліцейських із Лос-Анджелеса, визнавши їх невинуватими в невинуватому застосуванні сили щодо Р.Кінга, попри те, що існувала відеокасета із записом жорстокого побиття потерпілого.

Право присяжних на винесення виправдального вердикту, який суперечить наведеним доказам, визнається в англо-американській традиції невід'ємним правом присяжних, важливою гарантією прав і свобод людини і громадянина. Проте водночас більшість суддів та юристів досить скептично ставляться до існування такого права, саме тому судді завжди намагаються довести до присяжних те, що вони є виключно «суддями факту» і мають у процесі прийняття вердикту спиратись виключно на доведенні фактів, а не на емоціях та власному суб'єктивному баченні гуманності [3, с. 134]. А, отже, рішення присяжні приймають здебільшого на користь тієї сторони, в якій красномовнішим виявиться адвокат, тому що керуються не фактами, а емоціями.

Аналіз наукових думок доводить до висновку про те, що ця модель суду присяжних має як і переваги, так і недоліки. Її перевагою є те, що саме в умовах класичного суду присяжних забезпечується право особи на справедливий суд, рівними їй людьми, а не суддями, які в силу свого професійного досвіду бачать у підозрюваних злочинців, скептично ставляться до їх слів. До того ж колегію присяжних важче підкупити, ніж одного суддю.

Також яскраво виражається процесуальна змагальність сторін, яка дозволяє вплинути на хід розвитку і вирішення справи. Характерним для неї також є формування правової ідеології, у основі якої знаходиться презумпція невинуватості та права людини. Неприйнятними ж рисами цієї моделі для України є те, що ре-

формування інституту та забезпечення його ефективного функціонування потребує чималих затрат. До того ж Україна на своєму етапі розвитку не спроможна забезпечити незалежність та безпеку кожного присяжного та близьких родичів.

Також правосвідомість, менталітет українців не дозволить їм неупереджено виконувати свої обов'язки. Навряд чи присяжні зможуть відгородитися від впливу засобів масової інформації, думки громадськості та неупереджено розглядати кожну справу, тим паче справи, які підсудні присяжним в силу того, що обвинуваченому загрожує довічне позбавлення волі, є доволі резонансними.

Ще доволі негативним є той факт, що присяжні не обґрунтовують свій вирок, та перегляд і скасування якого можливе лише у випадку суттєвого порушення процесуального закону. Це нівелює принципи судочинства, такі як обґрунтованість судового рішення та можливість оскарження рішення суду.

Висновки. Отже, з огляду на викладені всі за і проти можна сказати, що існуюча модель присяжних в Україні не в повній мірі виконує своє покликання. Не зважаючи на деякі недоліки інституту присяжних в США він є ефективним саме для цієї держави, але в Україні на даному етапі її розвитку стрімке запровадження англо-американської моделі на прикладі США може призвести до розладу судової системи. Зміни потрібно запроваджувати реформуючи й інші сфери суспільного життя, зокрема, роботу правоохоронних органів, щоб забезпечувати захист присяжних, удосконалювати судові приміщення, забезпечувати неупередженість та незалежність присяжних. Всі ці зміни потребують тривалого часу та великі фінансові затрати з боку держави, але в перспективі шляхом комплексного реформування можливо і для громадян України це стане почесним обов'язком.

Список літератури:

1. Конституція України, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки Президент України; Указ, Стратегія від 20.05.2015 № 276/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
3. Солодков А.А. Сучасні світові моделі суду присяжних / А.А. Солодков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014 р. – № 10-2. – Том 2. – С. 133–135.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
7. Рощина І.О., Циганій С.О. Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування / І.О. Рощина, С.О. Циганій // Юридичний вісник. – 2016. – № 2(39). – С. 188–193.
8. Колюх В.В. Інститут суду присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду / В.В. Колюх // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2017. – № 131. – С. 68–78.
9. Словська І.Є. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжний досвід) / І.Є. Словська // Право і суспільство. – 2015. – № 5–2. – С. 72–77
10. Гуценко К.Ф. Основы уголовного процесса США / К.Ф. Гуценко. – М.: Изд-во МГУ. – 1979. – 246 с.
11. Пилипенко В.П. Світлі й темні сторони суду присяжних / В.П. Пилипенко // Закон і Бізнес. – 2012. – № 9(1048). URL: http://zib.com.ua/ua/print/8257-chi_gotovi_ukrainci_do_naycinnishoi_roboti_yaku_mozhe_vikona.html.
12. Нешик Т.С. Актуальні питання забезпечення присяжних гарантіями прав під час виконання обов'язку зі здійснення судочинства / Т.С. Нешик // Право і суспільство. – 2014. – № 6–2, частина 3. – С. 235–240.
13. Бондаренко С. Убийства судей: не раскрыто ни одно / С. Бондаренко // Ракурс. – 2018.

Новиков О.В., Коротун Т.В.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

АНГЛО-АМЕРИКАНСКАЯ МОДЕЛЬ СУДА ПРИСЯЖНЫХ ДЛЯ УКРАИНЫ. ОПЫТ США ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация

Исследованы основы функционирования суда присяжных в Украине и в англо-американской модели суда присяжных. Проанализированы процедура формирования суда присяжных в США, их правовое положение и обязанности и особенности этого института. Освещены негативные и позитивные стороны суда присяжных в США. Обращено внимание на главные проблемы, с которыми Украина может столкнуться при внедрении себе такую модель суда присяжных. Сделаны выводы о необходимости и возможности внедрения этой модели в Украине.

Ключевые слова: суд, справедливое правосудие, суд присяжных, независимость, беспристрастность.

Novikov O.V., Korotun T.V.

Yaroslav Mudryi National Law University

ANGLO-AMERICAN MODEL OF COURT OF JUSTICE FOR UKRAINE. US EXPERIENCE FOR UKRAINE

Summary

The principles of the functioning of the jury trial in Ukraine and the Anglo-American model of the jury trial are explored. The procedure of formation of the jury in the USA, their legal status and duties and features of this institute are analyzed. The negative and positive aspects of the jury trial in the United States are highlighted. The attention is focused on the main problems with which Ukraine may encounter the introduction of such a model of the jury. The conclusions about the necessity and the possibility of introducing this model in Ukraine are made.

Keywords: court, fair justice, jury trial, independence, impartiality.